

PRIMARNA PREVENTIVA SPOLNE ZLORABE OTROK

Nataša Pust, Mateja Štirn

KLJUČNE BESEDE: spolna zloraba otrok, primarna preventiva spolne zlorabe, primarni preventivni program za otroke

PRIMARNI PREVENTIVNI PROGRAM TRENING VEDENJSKIH VEŠČIN

POVZETEK

Primarna preventiva ima nedvomno velik pomen za spoprijemanje s problemom spolne zlorabe otrok. Neselektivno zajema čim širšo populacijo otrok, staršev, strokovnjakov, širše javnosti in jim daje informacije o fenomenu. Oblika primarne preventive so preventivni programi, kakršen je tudi Trening vedenjskih veščin ("Behavioral Skills Training Program"; Wurtele, 1986). Program seznanja otroke stare od 4. do 10. let z znanjem in samozaščitnimi veščinami v zvezi s spolno zlorabo. Njegovo učinkovitost in spremljanje možnih posledic v vedenju in čustvovanju otroka preverja serija vprašalnikov. Problem najine raziskave je bila izvedba omenjenega programa v drugem razredu osnovne šole in ugotavljanje njegove učinkovitosti. Rezultati so pokazali pomembno povečanje znanja in samozaščitnih veščin v eksperimentalni skupini. Otroci, starši in učitelji niso poročali o stranskih učinkih programa, odzivi nanj so bili izrazito pozitivni. Program je potrebno realizirati tudi na predšolski stopnji ter nadaljevati z oblikovanjem koncepta preventive v osnovni šoli. Rezultati predstavljajo odskočno desko za razmišljanje in začetek dela na tem področju.

ABSTRACT

Primary prevention has a huge potential for dealing with child sexual abuse. It tries to reach unselectively the widest population of children, parents, professionals and general public, offering them information about the phenomena. One of the primary prevention methods are prevention programs, such as 'Behavioral Skills Training Program' (Wurtele, 1986). Children aged four to ten are taught about the abuse and self-protection skills. The effectiveness and possible side effects of the program are evaluated with a set of instruments. The problem of our study was application of the program in second grade of primary school and evaluation of its effects. The results showed statistically important improvement in knowledge and self-protection skills in the experimental group. Children, parents and teachers did not report about side effects of the program, reactions regarding it were extremely positive. The program needs to be further developed on elementary as also preschool level.

UVOD

SPOLNA ZLORABA OTROK

Spolna zloraba otrok je šele zadnjih 20 let deležna ustrezne pozornosti s strani strokovnjakov. Vse več je raziskav in izkušenj dela z žrtvami, ki odpirajo temna vrata dejstev o fenomenu in kažejo na resnost in izjemno kompleksnost problema. Kljub večji osveščenosti tako strokovnjakov kot širše javnosti, pa je še vedno veliko zgrešenih predstav, ki spolno zlorabo prikazujejo kot obvladljiv fenomen, katerega se da predvideti v določenih vrstah družin, samo pri določenih otrocih, storilci pa so lahko že žna daleč' prepoznani. Izkušnje pa kažejo drugače: spolna zloraba otrok se dogaja v vseh okoljih, rasah, državah, socialnih slojih, v vseh vrstah družin, storilci pa so otroku večinoma znani ali celo bližnji ljudje.

O spolni zlorabi otroka govorimo, ko odrasla oseba ali nekdo, ki je večji od otroka, uporabi svojo moč in vpliv nad njim ter izrabi njegovo zaupanje in spoštovanje, da ga zavede v spolno dejavnost. Storilec pogosto postopno gradi zaupen odnos z otrokom, kar mu omogoča lažjo pot do spolne dejavnosti. Poslužuje se prevar, podkupnin, groženj in včasih tudi fizične sile. Spolna

zloraba se ne nanaša le na spolni odnos med odraslim in otrokom, temveč zajema različne spolne aktivnosti. Le-te se navadno razvijajo od razkazovanja golote, opazovanja slačenja otroka, poljubljanja, ljubkovanja spolnih organov, do samozadovoljevanja v prisotnosti otroka, analne ali vaginalne penetracije s prstom, penisom ali kakšnim predmetom. Spolna aktivnost se navadno razvija od manj intimnih oblik do konkretnih spolnih dotikov, aktivnosti. Omeniti je potrebno otroško pornografijo in prostitucijo. Storilec v vseh primerih zlorabi svojo moč in privilegiran položaj, da preko spolne dejavnosti z otrokom zadovolji svoje potrebe po kontroli, moči, spolni zadovoljitvi.

Spolna zloraba otrok je etiološko izrazito večplasten problem. Govorimo lahko o individualnem, družinskem in sociokulturnem nivoju.

Na individualnem nivoju gre za dva dejavnika: lastnosti otroka žrtve in lastnosti storilca zlorabe. Različne raziskave kažejo, da obstajajo določene povezave med starostjo, spolom, temperamentom, vedenjem otroka in na drugi strani potencialnega storilca.

Dejavniki družinskega nivoja etiologije so različni: zakonski konflikti med partnerjema, izolacija družine (tako geografska kot socialna), družinska kultura oz. norme glede spolnega vedenja v družini, specifična družinska stabilnost in dinamika, hierarhija moči in jasnost mej med podsistemi, etiološko zelo pomembne pa so tudi karakteristike otrokove matere. Pri tem je potrebno omeniti psihološko nezadovoljiv odnos mati - otrok in dejstvo, da tudi sama mati lahko "nosi" zgodovino lastne spolne viktimizacije.

Nikakor ne gre pozabiti sociokulturnega nivoja etiologije. Gre za obstoječa družbena stališča do otroka, njegove vloge v družini, socializacijo moških v neki družbi, stališča masovnih medijev o problematiki, splošna obstoječa stališča, norme o spolnosti, ne nazadnje pa je pomembna tudi obstoječa zakonodaja o sankcioniranju spolne zlorabe otrok.

PREVENTIVNA DEJAVNOST NA PODROČJU SPOLNE ZLORABE OTROKA

Prav omenjena etiološka večplastnost spolne zlorabe otrok v prvi vrsti vpliva na načrtovanje in oblikovanje konceptov preventivne dejavnosti. Osnovani morajo biti na zelo dobrem poznavanju in razumevanju problema, njegovih karakteristik, dinamike, vzrokov in posledic.

Preventiva predstavlja vnaprejšnje varovalne ukrepe, s pomočjo katerih skušamo bodisi preprečiti pojavljanje določenih negativnih, neželenih dogodkov ali stanj, bodisi omiliti posledice njihovega delovanja in preprečevati nadaljnje pojavljanje in delovanje, ali pa ustvarjati nove, prilagojene življenske pogoje posameznika, ki je zaradi nekih neželenih dogodkov utrpel določene spremembe svojega statusa (fizičnega, psihičnega...). Glede na omenjene cilje ločimo primarno, sekundarno in terciarno preventivo.

Primarna preventiva nosi v sebi velik potencial obvladovanja oz. spoprijemanja z različnimi problemi, s katerimi se srečujemo. Pozornost in svojo dejavnost namenja vprašanjem človekovega zdravja in njegove blaginje in ne vstopa šele na polju patogeneze. Le-te ne izključuje. Prav nasprotno, da bi bilo njeno preventivno delovanje učinkovito, je poznavanje in upoštevanje patogeneze pojava ključnega pomena. V svoji dejavnosti pa daje prednost iskanju dejavnikov, ki prispevajo k obvarovanju ali celo izboljšanju posameznikove blaginje. Primarna preventiva na področju zlorabe otroka vključuje dve osnovni strategiji: v čim večji meri poskuša zmanjšati število zunanjih rizičnih situacij, stresov, obremenitev, na drugi strani pa usposablja otroka, da se bo znal tudi sam izogibati ali se spoprijemati z rizičnimi situacijami, stresi. T.i. preventivni programi za otroke se osredotočajo pretežno na drugo strategijo - otroke poskušajo opremiti s potrebnim vedenjem in veščinami, da ne bi postali žrtve spolne zlorabe oziroma da bi se znali zaščititi v določeni situaciji.

Sekundarna preventiva se osredotoča na zgodnje odkrivanje znakov spolne viktimizacije, s ciljem čim prej preprečitve nadaljnega zlorabljanja in s tem še hujših psiholoških posledic. Na področju spolne zlorabe otrok je pomembno spodbujanje otrok, da razkrijejo preteklo ali še trajajočo zlorabo, in na drugi strani priprava staršev na ustrezno reagiranje ob možnem razkritju spolne zlorabe pri njihovem ali tujem otroku.

Terciarna preventiva pa se osredotoča že na samo terapijo, obravnavanje posledic zlorabe tako pri otroku, storilcu in tudi otrokovi družini. Zlorabljen otrok je na primer posledično pogosto spolno agresiven ali provokativen v svojem vedenju, zaradi česar je lahko tudi vnaprej ogrožen v svojem okolju. V terapiji je tako potrebno postavljati nove meje in pravila glede osebnega prostora in mej otroka in drugih ljudi.

Preventivna dejavnost na področju spolne zlorabe otrok je bistvenega pomena iz več razlogov:

- zaradi visoke pojavnosti spolne zlorabe otroka v vseh družbah;
- zaradi obsežnega črnega polja statistik pri tej problematiki (veliko primerov ostane neprijavljenih);
- zaradi resnih in dolgotrajnih posledic spolne viktimizacije otroka;
- preventiva, usmerjena na otroke, jih opremlja s t.i. samozaščitnimi veščinami, ki so prenosljive tudi v druge potencialno nevarne situacije (npr. nevarnost ugrabitve...);
- glede na uporabljene tehnike in postopke imajo lahko nekateri programi tudi funkcijo presejalnega postopka, ki na "situ" pušča rizično populacijo otrok;
- terapija v smislu rehabilitacije storilca je pogosto neuspešna in tudi sama družina, iz katere prihaja otrok, najpogosteje reagira na razkritje spolne zlorabe otroka z odporom in zanikanjem;
- zaradi pogostih težav pri timskem obravnavanju primerov zlorabe (razhajanje med t.i. mentalno-higienskim in pravnim pristopom obravnave zlorabe);
- ne nazadnje tudi iz ekonomskega vidika - primarna preventiva se izvaja skupinsko, navadno v okviru šolskih programov, in lahko zajame širok spekter otrok. Tako finančno kot časovno predstavlja torej bolj ekonomično obliko spoprijemanja s problematiko spolne zlorabe.

PRIMARNI PREVENTIVNI PROGRAMI O SPOLNI ZLORABI OTROKA

Preventivna dejavnost v obliki primarnih preventivnih programov za otroke se je v ZDA začela razvijati šele po letu 1970, v preteklem desetletju pa so bili ena najhitreje razvijajočih se komponent spoprijemanja s problematiko spolne zlorabe otroka. Tako danes obstaja vrsta preventivnih programov namenjenih otrokom. Med seboj se razlikujejo glede na trajanje, uporabljene tehnike in metode dela, starost ciljne populacije, uporabljene materiale in pripomočke... Kljub omenjenim razlikam, večina programov izhaja iz skupnega osnovnega koncepta in ima enotne osnovne cilje:

1. definiranje spolne zlorabe na način, ki ustreza otrokovi razvojni stopnji;
2. predstavitev potencialnega storilca oz. storilcev;
3. povečanje otrokove osebne moči oz. opremljanje otroka s samozaščitnimi veščinami;
4. spodbujanje razkritja pretekle ali še trajajoče zlorabe.

Zelo pomembno je, da vzporedno ob izvajanju preventivnega programa za otroke poteka tudi preventivno informiranje in usposabljanje učiteljev in

staršev, katerih otroci sodelujejo v programu. Le na ta način se preventivna dejavost ustrezno spoprijema s etiološko večplastnim problemom spolne zlorabe.

Primarni preventivni program "TRENING VEDENJSKIH VEŠČIN" ('Behavioral Skills Training' - BST; S.K.Wurtele, 1986)

Preventivni program Trening vedenjskih veščin je namenjen otrokom starim od 4. do 10. let. Že samo ime programa pove, da gre za trening določenih oblik vedenja. Otroci skozi program pridobijo nove informacije in nasvete v zvezi s potencialno ogrožujočimi situacijami in obenem osvajajo samozaščitne veščine. Slednje so oblike vedenj, s katerimi se otrok lahko poskusi sam zaščititi ali izogniti nevarni situaciji. Otroci v programu vadijo prepoznavanje oziroma ločevanje ustreznih od neustreznih zahtev po dotiku. Učijo se ustreznih verbalnih (reci NE z odločnim glasom) in vedenjskih reakcij (pojdi stran, povedj nekemu...) v ogrožujočih situacijah spolne zlorabe. Program se osredotoča na vedenje drugih ljudi do otroka. Otroku skuša povedati, da ni prav, da ljudje, ki so starejši in večji od njega, gledajo ali se dotikajo njegovih intimnih delov telesa, razen če potrebuje pomoč. Tudi v teh primerih mu lahko pomagajo samo določeni odrasli.

Za večjo sposobnost generalizacije oziroma transfera znanja se otrokom predstavijo različne nevarne situacije, v katerih nastopajo različni odrasli (sorodniki, tujci...), otroci pa ob tem vadijo ustrezne veščine samozaščite. Učenje v programu poteka preko inštrukcij, modelnega učenja, vadbe vzorcev vedenja, s pomočjo pohval, s pomočjo povratne informacije otrokom, preko igre vlog. Originalna oblika programa ne vključuje igre vlog. Za to metodo dela sva se odločili na podlagi pregledanih rezultatov raziskav, ki so dokazovale, da se mlajši otroci zaradi svoje konkretno logične naravnosti v mišljenju naučijo več, znanje pa je tudi trajnejše, če neposredno vadijo novo pridobljeno znanje. Z igro vlog naj bi se tako povečala verjetnost transfera naučenih veščin v realne nevarne situacije. Nasploh predstavlja igra naraven instrument otrokovega osmišljanja kompleksnega sveta.

V raziskavi sva se za izvajanje tega programa odločili iz več razlogov:

1. Program je dovolj kompleksen, pa še vedno prilagojen otrokovim razvojnim omejitvam.

Večina preventivnih programov namreč temelji na konceptu t.i. kontinuuma dotikov (po Wurtele Anderson, 1986), pri katerem se otroke opogumlja, naj ločujejo varne od nevarnih dotikov po svoji intuiciji, doživljanju. Vendar se upravičeno postavlja vprašanje, ali so mlajši otroci sploh sposobni razumeti in si ustrezno zapomniti omenjeni koncept. Otrokova intuicija in doživljanje sta zaradi njegovega moralnega in psihosocialnega razvoja še zelo nekritični. Poleg tega je upravičena dilema, ali mlajši otrok sploh zmore ustrezno generalizirati informacijo o vrstah dotikov glede na kompleksno situacijo spolne zlorabe. BST program pa jasno definira spolno zlorabo s pravilom: odrasli naj se ne dotikajo ali gledajo intimnih delov otroka, razen če potrebuje otrok pomoč (je poškodovan ...).

2. BST program obravnava tako spolno zlorabo s strani tujega storilca kot primere zlorabe v družini.

3. BST program s serijo avtorskih vprašalnikov kontrolira možne stranske učinke v vedenju in čustvovanju otrok, ki sodelujejo v programu.

4. BST program poteka 5 dni, skozi raziskave pa se je izkazalo, da je posebno za mlajše otroke učinkovito, če sodelujejo v tovrstnem programu več ur, tako imajo več možnosti za ponavljanje, utrjevanje in preverjanje naučenih preventivnih konceptov.

METODA

V raziskavi sva se osredotočili na primarni preventivni program Treening vedenjskih veščin (Wurtele, 1986), prirejen mlajšemu šolskemu otroku. Zanimalo naju je, kakšna je praktična izvedba programa, kakšen bo odziv otrok, staršev, učiteljev, vzgojiteljev in drugih strokovnjakov ter kakšna je njegova učinkovitost. V raziskavi sva načrtovali izvajanje prirejenega programa v drugem razredu osnovne šole. Načrt študije je vključeval eksperimentalno in kontrolno skupino, izvajanje programa ter uporabo serije vprašalnikov za otroke, starše in učitelje pred samim programom ter teden dni po koncu izvajanja programa.

Ker je problem spolnih zlorab otrok univerzalen, sva pričakovali, da bo imel program, ob ustrezni prilagoditvi otrokovi starosti in razvojnim zakonitostim, tudi pri nas določen učinek, in sicer povečanje znanja in veščin v zvezi s spolno zlorabo.

SUBJEKTI

Subjekti v raziskavi so bili učenci drugega razreda OŠ Ivana Cankarja na Vrhniki (N = 96; M=46, \bar{Z} =50). Vzorec je bil izbran po metodi slučajnega izbora, po kateri sta bili oblikovani tudi eksperimentalna (ES=48) in kontrolna skupina (KS=48).

V raziskavo so bili vključeni tudi starši otrok, ki so bili izbrani v vzorec, in razredničarke vseh drugih razredov (6 učiteljic).

MATERIALI

Učinkovitost programa sva ugotavljali s pomočjo serije vprašalnikov za otroke, starše in učitelje, ki sva jih uporabili v predtestiranju in v posttestiranju.

Serijski vprašalnikov za otroke je vključevala 'Kaj če' situacijski test, Vprašalnik osebne varnosti in Lestvico za ocenjevanje strahu. S pomočjo prvih dveh vprašalnikov sva ugotavljali povečanje znanja in veščin v zvezi s situacijami spolne zlorabe, Lestvica za ocenjevanje strahu pa je spremljala morebitno povečanje strahu pri otroku kot posledico sodelovanja v preventivnem programu. Z vprašalniki za starše in učitelje sva spremljali morebiten pojav oziroma porast neustreznih oblik vedenja pri otroku.

"Kaj če" situacijski test ("What if Situations Test" - WIST; Wurtele, Kast, Kondrick, 1988)

Test je sestavljen iz šestih zgodb, treh malignih (za otroka ogrožujoče situacije) in treh hipotetičnih benignih situacij (za otroka varne situacije). Otroku se predstavi vseh šest zgodbic. Po vsaki hipotetični situaciji se mu zastavi stalna serija vprašanj. Test nam daje šest rezultatov: Rezultat diskriminacije ustrezne in neustrezne situacije; Kaj bi rekel storilcu; Kaj bi storil; Ali bi komu povedal, komu; Kaj bi povedal in Skupni rezultat veščin.

Vprašalnik osebne varnosti ("Personal Safety Questionnaire" - PSQ; Saslawsky, Wurtele, 1986)

Vprašalnik vsebuje 15 vprašanj o znanju in veščinah, povezanih s situacijami spolne zlorabe (npr. 'Ali je v redu, če se otrok dotika intimnih delov telesa odrasle osebe?'...). Vprašalnik nam daje Totalni skor (PSQ total).

Lestvica za ocenjevanje strahu ("Fear Assessment Scale" - FAS; Wurtele&Miller-Perrin, 1987)

Inštrument daje oceno otrokovega strahu pred različnimi objekti, ljudmi in situacijami. Lestvica vključuje 11 dražljajev, otrok pa mora povedati, koliko ga je strah teh dražljajev (zelo, malo, nič).

Vprašalnik za starše ("Parents Perception Questionnaire"; Wurtele, Miller-Perrin, 1987)

V prvem delu vprašalnika gre za Lestvico ocenjevanja strahu, ki je v osnovi enaka Lestvici ocenjevanja strahu za otroke. Starši ocenjujejo (na 7-stopenjski lestvici) stopnjo otrokovega strahu ob posameznih situacijah. Drugi del vprašalnika vključuje check-listo 21-ih opisov vedenj, ki bi bila lahko posledica sodelovanja v preventivnem programu. Starši odgovarjajo, kako pogosto je določeno vedenje pri njihovem otroku. Za vsak opis vedenja navedejo svojo oceno s pomočjo 7-stopenjske lestvice. Postavke se nanašajo na pozitivne in negativne oziroma neustrezne oblike vedenja. Zadnji del vprašalnika vsebuje vprašanja, ki se nanašajo na možne druge vplive (filmi, knjige,..), ki bi jim bil lahko otrok izpostavljen v času od konca programa do posttestiranja in bi lahko prispevali k večjemu znanju otroka v posttestiranju. Vprašalnik nam daje dva rezultata: Rezultat pozitivnega vedenja in Rezultat negativnega vedenja.

Vprašalnik za učitelje ("Teachers Perception Questionnaire"; Wurtele, Miller-Perrin, 1987)

Vprašalnik vsebuje check-listo 16-ih opisov vedenj, ki bi bila lahko posledica sodelovanja v preventivnem programu. Učitelj za vsako vedenje oceni, kako pogosto je pri določenem otroku. Ocenjuje s pomočjo 7-stopenjske lestvice. Vprašalnik nam daje dva rezultata: Rezultat pozitivnega vedenja in Rezultat negativnega vedenja.

POSTOPEK

Raziskava je vključevala tri osnovne dele. pretestiranje, izvedbo programa in posttestiranje.

Pretestiranje je potekalo teden dni pred začetkom izvajanja programa. Izvajali smo ga v eksperimentalni in kontrolni skupini. Testatorke (9 študentk) so v individualnih intervjujih z otroki uporabile tri vprašalnike: WIST, PSQ, FAS. Pred začetkom testiranja so bile vse seznanjene z Zakonom o varstvu osebnih podatkov in z dogovorjenim sistemom šifriranja, s pomočjo katerega smo zagotovili anonimnost otrok. V tej fazi so izpolnili vprašalnik tudi učitelji, staršem pa smo vprašalnik izročili na uvodnem sestanku oziroma smo jim ga poslali (z dopisom) po otroku.

Teden dni po uvodnem testiranju je sledilo izvajanje programa v eksperimentalni skupini. Program je potekal pet dni zaporedoma po eno šolsko uro. Izvajali sva ga v štirih skupinah, ki so štejele 12 otrok. Vsak dan smo obravnavali nove lekcije ter hkrati ponavljali in utrjevali že obravnavane vsebine.

Deset dni po končanem programu smo izvedli posttestiranje, vanj sta bili vključeni tako eksperimentalna kot tudi kontrolna skupina. Testatorke so v obliki individualnih intervjujev z otroki ponovno uporabile iste tri vprašalnike. Na dan posttestiranja so vprašalnike prejele tudi učiteljice, staršem pa smo jih z dopisom poslali po otroku.

STATISTIČNA ANALIZA

Zaradi narave podatkov (večina podatkov je bila na ordinalnem nivoju, nekateri na intervalnem ali nominalnem nivoju; variable večinoma niso imele normalne distribucije), ki sva jih dobili pri raziskavi, je statistična analiza temeljila na izračunu χ^2 in izračunu dveh neparametričnih testov: Kolmogorov-Smirnov 2-vzorčni test in Test predznakov. χ^2 -test sva uporabili pri testiranju razlik glede na posamezne postavke. Pri testiranju razlik posameznih rezultatov med ES in KS v pred in posttestiranju sva uporabili neparametrični Kolmogorov-Smirnov 2-vzorčni test, Test predznakov pa v primeru testiranja razlik za situacijo ES oziroma KS v pred in posttestiranju.

Kolmogorov- Smirnov 2- vzorčni test je neparametrični test, ki preverja, ali je distribucija določene variable enaka v dveh neodvisnih vzorcih. Test je

občutljiv na razlike v mediani, disperziji, asimetričnosti... med distribucijama obeh vzorcev.

Test predznakov (Sign - Test) je neparametrični test, ki preko primerjanja "parov" preverja hipotezo o enakosti dveh distribucij. Ugotoviti skuša število pozitivnih in negativnih razlik med dvema distribucijama. Glede na smer razlike damo vsakemu paru ustrezen predznak (+,-), če razlik ni, pare označimo z 0. Slednjih v nadaljevanju ne upoštevamo.

REZULTATI

Osnovni okvir statistične analize so bile štiri situacije:

1. Razlike med ES in KS v predtestiranju;
2. Razlike med ES in KS v posttestiranju;
3. Razlike znotraj ES glede na predtestiranje in posttestiranje,
4. Razlike znotraj KS glede na predtestiranje in posttestiranje.

RAZLIKE MED EKSPERIMENTALNO IN KONTROLNO SKUPINO V PREDTESTIRANJU

Zastavili sva si vprašanje ali obstajajo razlike v odgovarjanju ES in KS že v predtestiranju. Statistično pomembna razlika se je pokazala le v primeru ene postavke WIST-a ($x_2=7.83754$, $P=.0199$), in sicer v prid kontrolne skupine, ter le ene postavke Vprašalnika za starše ($x_2=7.65740$, $P=.0217$). Na podlagi tega rezultata sva sklepali, da med skupinama ni bilo pomembnih razlik v znanju. To so potrdili tudi izračuni testa Kolmogorov-Smirnov.

RAZLIKE MED EKSPERIMENTALNO IN KONTROLNO SKUPINO V POSTTESTIRANJU

Pri ugotavljanju razlik med eksperimentalno in kontrolno skupino v posttestiranju so rezultati pokazali statistično pomembne vrednosti x_2 na 9 postavkah WIST-a, 4 postavkah PSQ in v primeru ene izmed postavk FAS-a (Tabela 1). Frekvenčne distribucije odgovorov na posamezne postavke so pokazale porast ustrežnejših odgovorov v eksperimentalni skupini v primerjavi s kontrolno skupino. V primeru omenjene postavke Lestvice za ocenjevanje strahu, ki se nanaša na situacijo, ko je otrok sam v temi, so glede na rezultate otroci eksperimentalne skupine poročali o manjšem strahu v primerjavi s kontrolno skupino.

Tabela 1: Vrednosti χ^2 – testa

SITUACIJA	HI-Kvadrat	Pomembnost	Stopnje prostosti
WIST 1	2.67801	.1017	1
WIST 2	1.87211	.1712	1
WIST 3	/	/	/
WIST 4	.04211	.9792	2
WIST 5	1.69567	.4283	2
WIST 6	4.97398	.0832	2
WIST 7	4.33408	.1145	2
WIST 8	.00000	1.0000	1
WIST 9	2.38520	.3034	2
WIST 10	16.45132	.0003	2
WIST 11	7.40123	.0247	2
WIST 12	10.42497	.0054	2
WIST 13	/	/	/
WIST 14	4.73892	.0935	2
WIST 15	4.23289	.1205	2
WIST 16	5.85881	.0534	2
WIST 17	6.90221	.0317	2
WIST 18	3.93435	.0473	1
WIST 19	6.39170	.0115	1
WIST 20	4.33640	.0373	1
WIST 21	25.23308	.0000	1
WIST 22	.95521	.3284	1
PSQ 1	2.28368	.1307	1
PSQ 2	2.26583	.1323	1
PSQ 3	.00084	.9769	1
PSQ 4	5.41702	.0199	1
PSQ 5	12.78119	.0004	1
PSQ 7	2.70227	.1002	1
PSQ 8	.00000	1.0000	1
PSQ 9	3.28984	.0697	1
PSQ 11	/	/	/
PSQ 12	8.67055	.0032	1
PSQ 14	.48953	.4841	1
PSQ 15	9.30973	.0023	1
FAS 2	2.10684	.3487	2
FAS 3	2.27064	.3213	2
FAS 4	2.95552	.2281	2
FAS 5	.98958	.6097	2
FAS 6	1.39849	.4970	2

FAS 7	6.65909	.0358	2
FAS 8	.00011	.9916	1
FAS 9	1.11247	.5734	2
FAS 10	.80067	.3709	1
FAS 11	1.37174	.5037	2
FAS 12	.23950	.6246	1

(/ - statistike ne morejo biti izračunane, če je št. nepraznih vrstic ali kolon 1)

Izračuni testa Kolmogorov-Smirnov so pokazali pomembno razliko med skupinama v primeru dveh samozaščitnih veščin WIST-a (Kaj bi naredil, Kaj bi povedal) in skupnem rezultatu, kakor tudi pri skupnem rezultatu PSQ-ja. Smer razlik je razvidna iz trenda odgovorov na posameznih postavkah. Pri ostalih rezultatih med skupinama ni bilo pomembnih razlik.

Izračuni testa Kolmogorov – Smirnov

Rezultat diskriminacije

Primeri

47 ESKS = 1

48 ESKS = 2

--

95 Skupaj

Največje razlike

Absolutna	Pozitivna	Negativna	K-S Z	2-smerna P
.18484	.18484	.00000	.901	.392

Kaj bi rekel storilcu

Primeri

47 ESKS = 1

48 ESKS = 2

--

95 Skupaj

Največje razlike

Absolutna	Pozitivna	Negativna	K-S Z	2-smerna P
.18218	.18218	-.02172	.888	.410

Kaj bi storil

Primeri

47 ESKS = 1

48 ESKS = 2

--

95 Skupaj

Največje razlike

Absolutna	Pozitivna	Negativna	K-S Z	2-smerna P
.28768	.28768	.00000	1.402	.039

Ali bi komu povedal, komu

Primeri

47 ESKS = 1

48 ESKS = 2

--

95 Skupaj

Največje razlike

Absolutna	Pozitivna	Negativna	K-S Z	2-smerna P
.18750	.18750	.00000	.914	.374

Kaj bi povedal

Primeri

47 ESKS = 1

48 ESKS = 2

--

95 Skupaj

Največje razlike

Absolutna	Pozitivna	Negativna	K-S Z	2-smerna P
.28457	.28457	.00000	1.387	.043

Skupni rezultat večšin

Primeri

47 ESKS = 1

48 ESKS = 2

--

95 Skupaj

Največje razlike

Absolutna	Pozitivna	Negativna	K-S Z	2-smerna P
.41135	.41135	.00000	2.005	.001

Skupni rezultat PSQ

Primeri

47 ESKS = 1

48 ESKS = 2

--

95 Skupaj

Največje razlike

Absolutna	Pozitivna	Negativna	K-S Z	2-smerna P
.45612	.45612	.00000	2.223	.000

V posttestiranju obstajajo med eksperimentalno in kontrolno skupino pomembne v prid eksperimentalne skupine.

RAZLIKE V EKSPERIMENTALNI SKUPINI GLEDE NA PREDTESTIRANJE IN POSTTESTIRANJE

Na razlike v odgovarjanju eksperimentalne skupine glede na predtestiranje in posttestiranje kažejo vrednosti χ^2 -testa, prikazane v tabeli 2. Statistično pomembne vrednosti χ^2 so se pokazale v primeru 17 postavk WIST-a, 6 postavkah PSQ-a, 3 postavkah FAS-a in 3 postavkah Vprašalnika za učitelje. Frekvenčne distribucije odgovorov na posameznih postavkah WIST-a in PSQ-a so pokazale porast ustrežnejših odgovorov v posttestiranju glede na predtestiranje. Frekvence odgovorov na omenjenih postavkah FAS-a so v vseh treh primerih (strah pred tujim moškimi, strah pred tujo žensko, strah biti sam v temi) kazale, da so otroci v posttestiranju poročali o manjšem strahu v primerjavi z ocenami v predtestiranju.

Tabela 2: Vrednosti x^2 – testa

SITUACIJA	HI- Kvadrat	Pomembnost	Stopnje prostosti
WIST 1	5.51072	.0189	1
WIST 2	7.66949	.0056	1
WIST 3	/	/	/
WIST 4	4.20261	.1223	2
WIST 5	7.47807	.0238	2
WIST 6	16.46942	.0003	2
WIST 7	19.31257	.0001	2
WIST 8	.00000	1.0000	1
WIST 9	10.79829	.0045	2
WIST 10	8.39464	.0150	2
WIST 11	21.82522	.0000	2
WIST 12	30.02765	.0000	2
WIST 13	/	/	/
WIST 14	8.30095	.0158	2
WIST 15	5.21481	.0737	2
WIST 16	22.03505	.0000	2
WIST 17	16.11215	.0003	2
WIST 18	5.86275	.0155	1
WIST 19	13.68707	.0002	1
WIST 20	5.41702	.0199	1
WIST 21	21.77146	.0000	1
WIST 22	3.92893	.0475	1
PSQ 1	1.37729	.2406	1
PSQ 2	6.10096	.0135	1
PSQ 3	.17803	.6731	1
PSQ 4	5.55665	.0184	1
PSQ 5	9.45595	.0021	1
PSQ 7	.41183	.5210	1
PSQ 8	.00000	1.0000	1
PSQ 9	4.45076	.0349	1
PSQ 11	.51087	.4748	1
PSQ 12	6.58927	.0103	1
PSQ 14	2.35000	.1253	1
PSQ 15	12.32156	.0004	1
FAS 2	9.57955	.0083	2
FAS 3	6.20260	.0450	2
FAS 4	.34667	.8409	2
FAS 5	.00000	1.0000	1
FAS 6	2.60167	.2723	2

FAS 7	6.40000	.0408	2
FAS 8	.00000	1.0000	1
FAS 9	.92929	.6284	2
FAS 10	2.10112	.3497	2
FAS 11	.75536	.3848	1
FAS 12	1.01099	.6032	2
UČIT 1	6.14116	.0464	2
UČIT 2	.00000	1.0000	1
UČIT 3	2.16084	.3395	2
UČIT 4	.75513	.6855	2
UČIT 5	.84396	.3583	1
UČIT 6	/	/	/
UČIT 7	.00000	1.0000	1
UČIT 8	.00000	1.0000	1
UČIT 9	1.97770	.3720	2
UČIT 10	.11163	.7383	1
UČIT 11	6.28116	.0433	2
UČIT 12	3.90095	.0483	1
UČIT 13	.00000	1.0000	1
UČIT 14	.51064	.4749	1
UČIT 15	.00000	1.0000	1
UČIT 16	.08362	.7724	1

(/ - statistike ne morejo biti izračunane, če je št. ne praznih vrstic ali kolon 1)

Razlike v eksperimentalni skupini glede na dosežene rezultate v pred in posttestiranju so prikazane v izračunih Testa predznakov. Gre za statistično pomembne razlike pri vseh rezultatih WIST-a in na Skupnem rezultatu PSQ. Vse razlike so pomembne na manj kot 1% nivoju ($P=.0009-.0000$). V primerjavi s predtestiranjem so torej otroci v eksperimentalni skupini v posttestiranju dosegli pomembno boljše rezultate.

Test predznakov pa je zabeležil statistično pomembne razlike glede na pred in posttestiranje tudi pri obeh rezultatih Vprašalnika za učitelje (Rezultat pozitivnega vedenja in Rezultat negativnega vedenja). Oba rezultata sta se pri posttestiranju zmanjšala.

Po sodelovanju v programu eksperimentalna skupina ni kazala pomembno povečanega strahu pred različnimi situacijami. V treh situacijah se je strah otrok celo zmanjšal. Prav tako rezultati niso zabeležili statistično pomembnega porasta negativnih oblik vedenja. Test je pokazal celo obraten

trend odgovorov. Negativne oblike vedenja naj bi bile glede na rezultate celo manj pogoste.

Izračuni Testa predznakov

Rezultat diskriminacije

Primeri

3 - Razl (BWISDISK Lt AWISDISK)

19 + Razl (BWISDISK Gt AWISDISK) (Binomial)

25 0 2-smerna P = .0009

--

47 Skupaj

Kaj bi rekel storilcu

Primeri

5 - Razl (BWITSSV1 Lt AWITSSV1)

24 + Razl (BWITSSV1 Gt AWITSSV1) (Binomial)

18 0 2-smerna P = .0008

--

47 Skupaj

Kaj bi storil

Primeri

5 - Razl (BWITSSV2 Lt AWITSSV2) Z = 3.9445

29 + Razl (BWITSSV2 Gt AWITSSV2)

13 0 2-smerna P = .0001

--

47 Skupaj

Ali bi komu povedal, komu

Primeri

3 - Razl (BWITSSV3 Lt AWITSSV3) Z = 4.8333

33 + Razl (BWITSSV3 Gt AWITSSV3)

11 0 2-smerna P = .0000

--

47 Skupaj

Kaj bi povedal

Primeri

5 - Razl (BWITSSV4 Lt AWITSSV4) $Z = 4.4836$

34 + Razl (BWITSSV4 Gt AWITSSV4)

8 0 2-smerna $P = .0000$

--

47 Skupaj

Skupni rezultat večšin

Primeri

3 - Razl (BWISTV Lt AWISTV) $Z = 5.5780$

41 + Razl (BWISTV Gt AWISTV)

3 0 2-smerna $P = .0000$

--

47 Skupaj

Skupni rezultat PSQ

Primeri

3 - Razl (BPSQTOT Lt APSQTOT) $Z = 4.9320$

34 + Razl (BPSQTOT Gt APSQTOT)

9 0 2-smerna $P = .0000$

--

46 Skupaj

UČITELJ – Rezultat pozitivnega vedenja

Primeri

16 - Razl (BUČISPV Lt AUČISPV)

1 + Razl (BUČISPV Gt AUČISPV) (Binomial)

31 0 2-smerna $P = .0003$

--

48 Skupaj

UČITELJ – Rezultat negativnega vedenja

Primeri

26 - Razl (BUČISNV Lt AUČISNV) $Z = 2.7045$

9 + Razl (BUČISNV Gt AUČISNV)

13 0 2-smerna $P = .0068$

--

48 Skupaj

RAZLIKE V KONTROLNI SKUPINI GLEDE NA PREDTESTIRANJE IN POSTTESTIRANJE

Izračun χ^2 -testa je pokazal statistično pomembne razlike v kontrolni skupini glede na pred in posttestiranje na 2 postavkah WIST-a, na 2 postavkah Vprašalnika za starše ter na postavki Vprašalnika za učitelje. V primeru obeh postavk WIST-a je šlo v posttestiranju v primerjavi s predtestiranjem za porast ustrežnejših odgovorov. Frekvence odgovorov na obeh postavkah Vprašalnika za starše so v posttestiranju pokazale zmanjšanje odgovorov "pogosto" na račun odgovorov "nikoli" in "včasih". Obe postavki se nanašata na neustrezno vedenje ("Nenehno išče pozornost", "Izraža zaskrbljenost..."). Pri omenjeni postavki Vprašalnika za učitelje se je v posttestiranju pojavljal samo odgovor "nikoli". Postavka opisuje pozitivno vedenje ("Izraža in išče telesno pozornost.").

Izračuni Testa predznakov so pokazali statistično pomembne razlike glede na pred in posttestiranje v primeru treh rezultatov WIST-a, in sicer v smeri izboljšanja rezultatov pri posttestiranju. Test predznakov je zabeležil statistično pomembne razlike glede na situaciji predtestiranja in posttestiranja tudi pri rezultatu negativnega vedenja Vprašalnika za starše in pri rezultatu negativnega vedenja Vprašalnika za učitelje. Oba rezultata sta bila v posttestiranju nižja, kar je govorilo o manjši pogostosti neustreznih oblik vedenja pri otrocih. Rezultati znanja kontrolne skupine o spolni zlorabi in samozaščitnih veščinah so kazali izboljšanje, vendar so bile zabeležene razlike statistično pomembne le v primeru treh rezultatov.

KVALITATIVNA ANALIZA

Za trenutek se osredotočimo na posamezne postavke WIST-a in PSQ-ja še z vidika kvalitativne analize. Na teh postavkah so se najpogosteje kazale pomembne razlike med skupinama oziroma znotraj skupin glede na predtestiranje in posttestiranje. To so bile največkrat postavke WIST-a, ki se nanašajo na vse tri hipotetične ogrožujoče situacije. Takšen rezultat ni presenetljiv, saj so te situacije otroku tuje. Tako so na eni strani razumljivi in pričakovani manj ustrezni odgovori v predtestiranju, ob pridobitvi novih informacij pa so odgovori seveda bistveno boljši. Poleg tega naredi večji vtis na otroka prav situacija, ki je mu je tuja, vseeno pa jo zaznava kot "dvomljivo", in si jo tako še zanesljiveje zapomni. Omeniti je potrebno še vprašanje o otrokovi krivdi (WIST 12, PSQ 2), vprašanje, vezano na skrivnosti

ob spolni zlorabi (WIST 20, PSQ 4), ter vprašanje o ustreznosti dotikanja svojih intimnih delov (WIST 21, PSQ 15). V primeru omenjenih vprašanj je skoraj v vseh situacijah zabeležen pomemben porast ustrežnejših odgovorov v posttestiranju. Tak rezultat je ponovno pričakovan. Čeprav so vse teme, ki se nanašajo na spolno zlorabo, za otroka nekako "zavite v meglo", so dvomi in nejasnosti v zvezi z omenjenimi vprašanji pri otroku še posebej veliki. Po besedah testatork je imelo kar nekaj otrok prav pri odgovarjanju na ta vprašanja precejšnje težave (predvsem pri predtestiranju).

Otroci so se na sam program in testiranje zelo dobro odzvali. Pri predtestiranju sva pričakovali, da ne bodo želeli odgovarjati na zastavljena vprašanja. Bilo pa je prav nasprotno. Otroci so bili sicer v zadregi, vendar so pridno odgovarjali na vprašanja. Posttestiranje pa je potekalo še veliko bolj gladko in hitreje. Otroci eksperimentalne skupine so se razlikovali od otrok kontrolne skupine že v samem načinu odgovarjanja. Velika večina jih je odgovarjala veliko bolj tekoče, suvereno, odgovori so bili kratki in jedrnatii... Otroci niso bili več v zadregi.

Program so zelo dobro sprejeli tudi starši. To dokazuje tudi podatek, da so le trije od 100 povabljenih zavrnilo sodelovanje otroka v programu. Na začetku so se predvsem pri mamah pojavljali strahovi o možnih stranskih učinkih programa, vendar so njihova mnenja po končanem programu potrdila, da so bile zadovoljne in pri otrocih niso opazile zaskrbljujočih sprememb v vedenju in čustvovanju.

Starši so poročali, da se jim je zdel program koristen in poučen. Na vprašanje, kakšen učinek je imel program na njihovega otroka, je 97,3% vseh staršev, ki so odgovorili na to vprašanje (37 od 48 staršev), povedalo, da je imel program dober učinek, 2,7% pa jih je menilo, da program ni imel učinka. Nihče ni ocenil, da je bil učinek programa slab. Starše smo spraševali tudi o tem, ali bi dovolili, da bi otrok (še) kdaj sodeloval v takšnem programu. Izmed vseh staršev otrok kontrolne skupine, ki so odgovorili na vprašanje (37 od 48 staršev), jih je 97,3% odgovorilo z da, 2,7% (1 od staršev) pa z ne, podoben je bil tudi trend odgovorov staršev otrok eksperimentalne skupine. Velika večina staršev je ponovno pozitivno odgovorila na zastavljeno vprašanje. Izmed vseh (39 od 48 staršev) jih je 94,9% odgovorilo z da, 5,1% (2 starša) pa z ne. Starši so menili, da so njihovi otroci pridobili koristne izkušnje in izrazili potrebo po bolj pogostem izvajanju tovrstnih programov.

DISKUSIJA

Na koncu lahko rezultate študije strneva v odgovore na osnovni vprašanji:

Ali je izvajani program prispeval k povečanju znanja in veščin v skupini otrok, ki so sodelovali v programu?

Po pričakovanjih je eksperimentalna skupina otrok v posttestiranju dajala na splošno več ustrežnejših odgovorov. Kljub temu, da pri nekaterih postavkah vprašalnikov ne moremo govoriti o statistično pomembnih razlikah med eksperimentalno in kontrolno skupino otrok, je iz rezultatov razviden omenjen trend odgovorov. Eksperimentalna skupina je na večini postavk WIST-a (izjema je bilo le pet postavk) v posttestiranju odgovarjala bistveno ustrežneje kot pred samim sodelovanjem v programu. Statistično pomembne so bile razlike pri vseh rezultatih samozaščitnih veščin, ki jih ugotavlja vprašalnik. Podatki o pomembnosti dobljenih razlik so bili zelo visoki. Porast ustreznih odgovorov v eksperimentalni skupini otrok je zabeležil tudi Vprašalnik o osebni varnosti.

Zanimale so naju tudi razlike med kontrolno in eksperimentalno skupino že v samem predtestiranju. Le-teh ni bilo, s čimer sva zadovoljili kriterij za primerljivost rezultatov v posttestiranju. Zanimivo pa je, da so rezultati pokazali določen porast ustreznih odgovorov v posttestiranju tudi pri kontrolni skupini otrok. Tak rezultat sva povezovali z različnimi možnimi vplivi na otroke. Zanimanje in razmišljanje otrok kontrolne skupine o tej problematiki je povečalo že samo predtestiranje. Poleg tega so ti otroci verjetno več spraševali in se pogovarjali s starši doma, zanemariti pa ne gre tudi možnega vpliva različnih oddaj, knjig, časopisov. Ti vplivi pa naj bi bili glede na rezultate izenačeni v obeh skupinah.

Tudi spremembe v vedenju otrok eksperimentalne skupine kažejo na določene pozitivne učinke programa. Na samem začetku je bila večina otrok v zadregi, proti koncu programa, posebno pa pri posttestiranju, so testatorke poročale o izrazitih spremembah v vedenju otrok: pogovor o intimnih delih, zlorabi ni več vzbujal smeha, hihitanja, otroci so večinoma sproščeno in brez zadrege odgovarjali na vprašanja in se pogovarjali. Otroci kontrolne skupine pa so tudi v posttestiranju izražali več zadrege in nezaupanja.

Na zastavljeno vprašanje lahko torej odgovorimo, da je eksperimentalna skupina pridobila določeno znanje in veščine, vezane na situacije spolne zlorabe in na druge možne ogrožujoče situacije. Seveda pa ostaja odprto

vprašanje, kako bi otrok, opremljen z omenjenimi novimi znanji in veščinami, odreagirjal v dejanski ogrožujoči situaciji in pa seveda vprašanje dolgoročne retencije naučenega .

Kakšni so morebitni stranski učinki sodelovanja v programu?

Rezultati najine raziskave ne kažejo porasta neželjenih oblik vedenja pri otroku kot posledice sodelovanja v programu. Nasprotno, postavke o strahu pred temo in strahu pred tujcem in tujko so pokazale celo upad strahu. Če tak rezultat pomeni, da se je otrokov strah zmanjšal s pridobivanjem novih informacij, da je postal bolj gotov vase, samozavesten... se v tem kaže pozitiven učinek programa.

Tudi starši in učitelji v razredu niso poročali o negativnih stranskih učinkih sodelovanja otrok v programu. Nasploh so bile njihove povratne informacije o programu zelo pozitivne in vzpodbudne. Starši so na uvodnem roditeljskem sestanku pokazali izrazito željo in potrebo po lastnem izobraževanju in informiranju v zvezi s problematiko spolne zlorabe otrok, kar govori o tem, da so pripravljeni sodelovati v preventivni dejavnosti. Sodelovanje z učiteljicami v raziskavi je bilo zadovoljivo, vendar bi bila lahko njihova vloga v prihodnje večja in pomembnejša.

Torej lahko zaključiva, da sodelovanje v programu ni imelo neželjenih stranskih učinkov, ki bi se kazali v porastu vedenj in strahov, ki sva jih spremljali v raziskavi.

Opisani rezultati so primerljivi ugotovitvam mnogih tujih raziskav, vezanih večinoma na anglo-ameriško populacijo. V zvezi s preventivnimi programi pa še vedno obstaja vrsta strokovnih dilem (katera je najnižja starost otroka, ko mu že lahko začnemo posredovati preventivna sporočila, kaj povedati otroku v določeni razvojni stopnji, kakšni so lahko možni stranski učinki sodelovanja v tovrstnih programih...).

Rezultati diplomske raziskave so prvi tovrsten poskus izvedbe preventivnega programa in jih je v tej širini tudi potrebno obravnavati (v kontekstu konkretnega vzorca in osnovnega cilja raziskave, ki ni bil oblikovanje novega, slovenski kulturi prilagojenega preventivnega programa). Ob tem naj omeniva še druge omejitve najine raziskave (metodološke in konceptualne).

Kot metodološke pomanjkljivosti raziskave ocenjujema naslednje :

- v raziskavi je sodelovalo 96 otrok, od tega 48 v eksperimentalni skupini. Za relevantnejše in zanesljivejše podatke o učinkovitosti programa bi bilo potrebno zajeti veliko širši vzorec otrok;
- zaradi časovne omejitve diplomske naloge nisva izvedli testiranja šest mesecev kasneje, s čimer bi preverjali tudi retencijo naučenih preventivnih koncepov, kar je vsekakor pomemben podatek pri načrtovanju preventivne dejavnosti;
- v predtestiranju so osemletni otroci pokazali zelo visoke rezultate na Vprašalniku o osebni varnosti, zaradi česar vprašalnik ni dobro diskriminiral otrok glede na predhodno znanje.

Še pomembnejše pa se nama zdijo konceptualne pomanjkljivosti raziskave:

- raziskava ni bila izvedena tudi na predšolski populaciji, čeprav je program namenjen otrokom od 4. do 10. leta, saj bi bila zelo pomembna tudi informacija o odzivanju predšolskih otrok in njihovih staršev na program;
- vprašljiv ostaja transfer naučenih veščin in znanj v realne situacije. Ne le da je vprašljivo funkcioniranje otroka v ogrožujoči situaciji, tudi potencialni storilec se najverjetneje ne bo obnašal točno tako, kot se predstavi otroku na tej razvojni stopnji;
- vzporedno s programom za otroke bi morali nameniti več časa in predavanj za starše in učitelje otrok. V raziskavi so bili vsi prisotni na uvodni predstavitvi problematike, vendar to ni dovolj za temeljitejšo in uspešnejšo preventivno dejavnost.

Na področju primarne preventive je torej še mnogo potencialov in možnosti. Preventivni programi so se na splošno izkazali kot zelo pomemben način izvajanja preventive na področju preprečevanja spolne zlorabe otroka.

Pri načrtovanju preventivne dejavnosti v Sloveniji bo potrebno upoštevati naslednje osnovne smernice:

1. upoštevanje različnih možnih stranskih učinkov sodelovanja v programu;
2. za določen preventivni program je potrebno ugotoviti razmerje med rizičnimi in zaščitnimi faktorji sodelovanja v programu, s čimer se bo lažje dosežena tudi javna podpora tovrstni dejavnosti;
3. raziskava je zgolj eden od začetkov na tem področju in zahteva nadaljnje razvijanje primarnega preventivnega programa za osnovnošolsko populacijo v našem prostoru;
4. na vsak način bi bilo potrebno z veliko previdnosti, znanja in izkušenosti oblikovati preventivni program za predšolsko populacijo;

5. adolescentska populacija s svojimi specifičnimi razvojnimi potrebami prav tako zahteva oblikovanje in razvijanje specifičnih programov o spolnem nasilju;
6. oblikovanje in razvijanje veljavnih in zanesljivih inštrumentov za merjenje učinkovitosti preventivnih programov za posamezno razvojno stopnjo otrok;
7. oblikovanje preventivnih programov tudi za starše, učitelje, vzgojitelje in druge strokovnjake.

ZAKLJUČEK

Tako kot je za obravnavo spolne zlorabe sprejet konsenz o potrebnem preseganju razhajanj pravnega in mentalnohigienskega pristopa ter nujnosti njunega sodelovanja in dopolnjevanja, je v isti smeri nujno potrebno razmišljati tudi o primarni preventivni dejavnosti. Da bi lahko primarna preventiva res dosegla svoje cilje na področju preprečevanja spolne zlorabe otrok, bi bilo potrebno oblikovati enotno paradigmo, ki bi opredeljevala dejavnost različnih strokovnih služb in njihovo sodelovanje. Z osredotočanjem in izvajanjem le posameznih vidikov preventive (samo delo z otroki, samo psihološka preventiva...) ne bodo doseženi željeni rezultati. Kompleksna narava spolne zlorabe namreč zahteva multidisciplinaren pristop.

Kljub vsem prednostim in možnostim, ki jih ima primarna preventiva, je glede na podatke v Sloveniji žal šele v povojih. V najini raziskavi sva želeli predstaviti enega izmed načinov dela, ki pa pomeni le košček v mozaiku primarne preventive spolne zlorabe otrok.

Na podlagi ugotovitev najine raziskave lahko z upoštevanjem njenih omejitev zaključiva, da je bil izvedeni preventivni program učinkovit. Otroci so pridobili določeno novo znanje in veščine v zvezi z ogrožujočimi situacijami in posledično niso kazali neželjenih čustvenih in vedenjskih sprememb. Tako kot otroci so se tudi njihovi starši zelo pozitivno odzvali na program in potrdili nujnost tovrstne preventivne dejavnosti.

Čeprav sva se v raziskavi osredotočili na preventivni program, pa poudarjava, da primarna preventiva ne sme ostati samo na tem nivoju. Vključevati mora različne metode dela z otroki. Otrokom je potrebno zagotoviti različne vire preventivnih sporočil (dokumentarne oddaje, knjige o spolnih zlorabah, letake

in zloženke za otroke, delavnice za starejše otroke...). Zelo pomembno je tudi promoviranje zdrave spolnosti.

Da bi otroka res lahko obvarovali pred spolno zlorabo, se mora preventivna dejavnost usmeriti tudi na starše, strokovnjake in splošno javnost. Le z usklajenim in komplementarnim delovanjem na vseh nivojih bodo naporu primarne preventive poplačani. Mozaik preprečevanja spolne zlorabe bo popoln in neprecenljive vrednosti tako za posameznika kot širšo družbo.

LITERATURA

1. Elliot M. (1996). *Da bo vaš otrok varen*. Ljubljana, Co Libri.
2. Finkelhor D. (1986). *A Sourcebook on Child Sexual Abuse*. Newbury Park, SAGE Publications.
3. Furniss T. (1991). *The Multiprofessional Handbook of Child Sexual Abuse*. London, Routledge.
4. Gradivo desete mednarodne poletne šole Sekcije za skupinsko dinamiko DPS (1990). Psihološke pravice otrok - simbioza in avtonomija. Čonč M., *Preprečevanje zlorabe otrok v Ljubljani* (str. 73 do 79). Ljubljana, DPS.
5. Preventivni letaki o spolnem napadu na otroka Ministrstva za notranje zadeve Slovenije.
6. Prispevki sekcije za preventivno delo DPS za Posvet psihologov v Radencih 1990 (1990) *Oblike preventivnega dela*. Ljubljana, DPS.
7. Pust, N., Štirn, M. (1996). Primarna preventiva spolne zlorabe otroka; Primarni preventivni program Trening vedenjskih veščin za razredno stopnjo osnovne šole – Diplomsko delo.
8. Sgroi S. (1982). *Handbook of Clinical Intervention in Child Sexual Abuse*. Toronto, D.C. Heat & Company Lexington.
9. Wurtele S.K. in Miller-Perrin C.L. (1993). *Preventing Child Sexual Abuse*. Lincoln, Nebraska Press.
10. Wurtele S.K. (1986). Teaching Young Children Personal Body Safety: The Body Safety Training Program- Teacher Version
11. Wurtele S.K., Saslawsky D.A., Miller C.L., Marrs S.R. in Britcher J.C. (1986). Teaching Personal Safety Skills for Potential Prevention of Sexual Abuse: A Comparison of Treatments. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 54 (5), 688-692.
12. Wurtele S.K., Marrs S.R. in Miller-Perrin C.L. (1987). Practice Makes Perfect? The Role of Participant Modeling in Sexual Abuse Prevention Programs. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 55 (4), 599-602.

13. Wurtele S.K., Kast L.C., Miller-Perrin C.L. in Kondrick P.A. (1989). Comparison of Programs for Teaching Personal Safety Skills to Preschoolers. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 57 (4), 505-511.
14. Wurtele S.K. (1990). Teaching Personal Safety Skills to Four-year-old Children: A Behavioral Approach. *Behavior Therapy*, 21, 25-33.
15. Zbornik prispevkov (1994). *Delovna konferenca o delovanju strokovnih služb pri preprečevanju zlorab otrok*. Ljubljana, FIRIS.

Peter Proper

KLJUČNE BESEDE: Kognitivna organizacija, kontrolni mehanizmi, dinamika.

KEYWORDS: Cognitive Organization, Control Mechanisms, Dynamics.

POVZETEK

Kognitivna psihologija (in z njo tudi kognitivna terapija) doživlja drugo pomlad. Nova znanja o možganih in procesiranju informacij nas prav gotovo vodijo v nove načine razumevanja človekove osebnosti. Kljub temu pa ta obrat pozornosti ne odkriva nečesa povsem novega.

Prispevek opozarja na točke spajanja med kognitivno psihologijo in moderno psihoanalitično teorijo. Kognicijo obdela z vidika kognitivne kontrole, ki ima v strukturi kontrolnih mehanizmov pomembno vlogo. Tako nas pot vodi do novih možnosti dinamično razvojnega razumevanja človekove osebnosti, kar ima še poseben pomen v psihodiagnostiki in psihoterapiji.

